

ges, mert Kukorelly szokásos költői eljárásának éppen a fordítottja. A tiszta költőiség hangja, amelyet e kritika elején kerestünk, s amelynek általában elhordott törmelékeken kell átverekednie magát, amelyet a „*dilettáns vers*” imitációja akadályoz, itt elejétől végéig szól, a leütés, az ivelés és a zárlat szokatlanul határozott. A Kukorelly-féle disszonancia, amely nélkül persze csorbulna a vers értéke, egyetlen kis részben jelenik meg: „*Inni / kell, kívánni egy kis / pancsot. / A csipő két kicsi / gruberlijéből inni.*”

Mindaz, amit előadtam, lehetőséget ad egy rövid kritikai mérleg megvonására. Az EGY GYÓGYNÖVÉNY-KERT-ben Kukorelly Endre komoly munkával újrarendezte és megrostálta eddigi költői munkásságát, s becses gyűjteményt hozott létre. Egy költő becsét mindenekelőtt hangjának félreismerhetetlensége és lírai karakterének plaszticitása adja. Kukorelly lírai karakterének mintha két centruma volna, noha ezek olykor együtt is állhatnak. Az egyik a *humoros*, a másik az *emotionalis*. Megszólaltatásának jellemző fogása a lefokozás, az alástilizálás. A hagyomány helyett a köznapi beszédből létrehozott bukdácsoló versnyelv kikísérletezése jelentette az egyik legigényesebb költői feladatot. „...*megszólaltatásának alapjául a mindennapi nyelv töredzettségét, pongyolaságát, szabályozatlanságát, hatettségét hibáosságát tette*” – írja Margócsy István (*Nappali ház*, 1993/3. 51. o.). Ebben a válogatásban is számos olyan vers van, amelyet semmi egyébnek nem tarthatok, mint kísérletnek: eredményei más művekben jelennek meg. Éppen azért, mert – mint Földényi F. László találóan írja kritikájában – „*kevés köze van a puszta nyelvi kísérleteket folytató irodalomhoz*” (*Jelenkor*, 1993/9. 779. o.). De hogy a jellegzetes hang létrejött, azt bizonyítják idézeteim; nem utolsósorban éppen ezért idéztem olyan sokat.

Kukorelly Endre kötetének kritikai visszhangja rendkívül tartalmas volt. Azokon kívül, akiket idéztem, feltétlenül meg kell említenem Szilágyi Márton bírálatát (*Kortárs*, 1993/3.). A jelen írás mindegyiktől sokat tanult, s ugyanakkor a recepció részben módosított, részben elűtő útjára tesz javaslatot.

Mielőtt befejeznénk, vessünk egy futó pillantást a német kötetre. Huszonegy verset tartalmaz magyarul és németül. A kis terje-

delem hosszúversek fölvetelét nem tette lehetővé. Kukorelly fontos művei közül tartalmazza A KEZDET-et, az AZT MONDJA AKI ÉL-t, az ÉN NEM ENGEDLEK EL-t, az 1984-ES KIJÁRAT-ot, a NE PIRKADJON. NE LEGYEN PIRKADAT-ot és az ARRÓL MAJD LE KELL MONDANI-t. A JÁRÁS jellegzetesen az a vers, amelyet csak erős fogyatkozással lehet lefordítani, mert hiszen mit is kezdjen a német versbarát ezzel: „*ich kehrte lieber um. Bis / zur Szív*”. A KIRÁLYI GYAKORLATOK azon humorisztikus versek egyike, amelynek értékét nem sikerült fölfedeznem, noha többször hallottam a szerző előadásában is. Most németül sem jártam jobban. A humorista sajnos csak még egy másik versben mutatkozik be, A DIKTATÚRÁT ELVEZEM-ben – ott teljes sikerrel.

Kukorelly – azt hiszem – jól fordítható. Jellegzetes, tapogatózó hangja az ARRÓL MAJD LE KELL MONDANI-ból például így hangzik magyarul és németül: „*Például nem jön elő a hang. Egészen hátul / ul. Hátul beült a buszba. Beült hátul. Hátra / beült. Szomorkodni. Vagy lerohanni. Hogy majd / könnyebben rohanjon le. / Vagy miért. Miért. / És arról is / arról le kell akkor majd mondani.*” „*Die Stimme kommt beispielweise nicht wieder. Sie sitzt / hinten. Hat sich hinten in den Bus gesetzt. Nach hinten / gesetzt. Sitzt hinten. Zum Traurigkeit. Oder Abspringen. Um / leichter abspringen zu können. / Oder weshalb. Weshalb. / Und auch darauf / darauf wird man dann eben verzichten müssen.*”

Radnóti Sándor

KETTŐS HORIZONT

Kántor Péter: *Font lomb, lent avar*
Cserépfalvi, 1993. 90 oldal, 249 Ft

I

Nézd!

Nézd úgy, mint a gyermek, erősen, közvetlenül: a vézna karéliai nyírfa erezetét, a vízparton szanaszét heverő kólásdobozok mellett a zacskófoszlányokat, vagy a park fűvén ácsorgó fehér padokat, vagy a lakásban a Yukka pálmát.

De úgy szemléld a dolgokat, amint vannak, mintha nem tudnál semmit a világról: szögezd rájuk hosszasan szemed, s meglátod, szóra bírod őket, ismeretlen szóra.

Lapozgatván a könyvben, először ezt a hangot hallja az ember Kántor Péter költészetéből.

Ez a költő megőrizte gyermekien ártatlan szemléletét: neki még kő a kő, bundabélés a bundabélés, hétfő a hétfő. Hagyja, hogy eredetiségükben hassanak rá a dolgok, nem másodlagos magyarázatokkal.

Ezért hiteles

2

Barátságos, természetes járású és büntudatlan költő.

3

Anyagmozgatásában, témaválasztásában lépten-nyomon könnyedségével, sőt olykor-olykor könnyűségével lep meg. Ritkán emleget világmegváltó eszméket. Költészetében hiába keresnénk aggálytalanul fölfeszített harmonikus egységeket, himnikus betéteket, nemzetoktató kerekdedségeket, tetszetős szólamokat. Annak a – költészetünkre igencsak jellemző – közösségemlegető, sziveket egykettőre megmelengető, többször hagyományainkra hivatkozó feudális „nemzetiérzés-alapanyagnak” – melyet egyébként a modern európai líra nem méltányolhat komolyan – nála nyoma sincsen. Bátran hártja el magától ezt a tájainkon pedig maradéktalan sikerrel kecsesítő, közösnek vélelmezett alaptókéit.

Egyéni vakmerőséggel nyúl élményanyagához.

Eredetiségének minden bizonnyal egyik eleme ez az elkötelezettség nélküli, szinte alkalmi beszédmodor. Sem gondolkodásmódja, sem ízlése, sem versépitkezése nem súlyosság vagy jelentékenység irányába sodorja a verset – inkább kivetkezteti abból, eltávolítja az indító eszmétől, fokozatosan lemezteleníti. Nem üti agyon a szöveget egy-egy szenteciózus vagy magasztos *pointe assasime kifüggesztésével* (emlékezzünk Verlaine figyelmeztetésére: az erkölcsi tanulság sulykolása megsemmisíti a művészi hatást), hanem egy bizonyos fedetlenség felé tereli: mindkét végén nyitva

hagyja a kompozíciót. Nem is nyitva hagyja, hanem megtűzdeli véletlen, hétköznapi használatban elkoptatott kifejezésekkel, s fokozza ezzel a kötetlen természetesség hatását.

Olyan költő, aki – bár fölhúzta már a vers falazatát – szövegén hagyja az állványzatot.

4

A verskezdetei. Lompos, majdnem henye fölütések. Úgy férkőzik szövegeinek tapasztalathoz, hogy közben a harmadik sarokba néz.

Idézek pár sort, taláломra, a KARÉLIA című vers elejéről:

*„Karéliáról a karéliei nyírfák jutnak eszembe,
ahogy magas, sudár társaik mellett
kicsin, göcsörtösen ácsorognak a zombékos talajon,
és ugyan ki gondolná e görbe kis fákról,
hogy belső erezetük akár a legfinomabb márványé,
s minden valutát megadnak értük.”*

Halljuk a szenttelen szöemelést, látjuk a csaknem parasztian *en passant* araszolást, és költeményhez illő feszült várakozással kutatnánk az „üzenetet”. Előbb csupán a történetre figyelünk: Kántornál nemritkán a miniatűr történetek a lírai mondandó foglaltai; ezek amolyan vízfestményszerűen föl vitt, odi-et-amo történetek, s a fakó részletek emlegetése majdnem elcsigázza figyelmünket. Hamarjában olyan érzésünk támad: ez a költő azután teremti meg a műveit, miután létrejöttek. A „kicsin” határozószónál még helytelenitenénk is a... És akkor beúsznak „a jég-táblák menyasszonyai”, s betoppan a versbe egy idegen ember, a finn Toivo, s a költemény itt – noha eddig úgy véltük, drótból kötötték ezt a figurát – megmoccan, egyöntetűvé válik: s amint végül föl villantja az emberi tiltás és az isteni rendelés ellentétpárját, megérkezik az emlékezetünkbe is.

A közönyös törvényszerűséggel formáló, nem hittel emlegetett sorsszerűségnek és az apránként észlelt hétköznapi banalitásnak ez az egymásra vetítése fontos jegye Kántor Péter költészetének. Nem pusztán legyint a megbizhatatlan, maszkokban megjelenő történelmi és emberi értékekre, hanem éppen ezekben a metamorfózisokban fedezi fel emberi közlendőinek alapmintáit.

Nem mondtunk eleget, ha Kántornál csupán dezilluzionizmusról beszélünk: föltétlenül, egyforma hangsúllyal kell emlegetnünk a dolgokba vetett hitét és ezer kajánsággal álcázott reménykedéseit. Iróniája nem gyilkos erejű, nem vitriolos, de egyszersmind bizakodása is óvatos, nem széles gesztusokkal kite-regetett. Mondjam úgy: nem gyömöszölődik bele semmilyen világosan körülhatárolható és lazán kigöngyölhető verslélektani pozícióba, s ennek következtében jellemző rá egy bizonyos érzelmi mozaikszerűség és darabosság. Saját hozott anyagból és semmilyen anyagból nincsen a vers.

Beszéltem versekzeteiről.

Van azonban itt valami másféle érdekesség is. Kántor – épp imént említett semlegesítő hajlamainál fogva – mintegy a mű közepére, „a vers hóna alá” rejtje legfontosabb mondanivalóját. Gondolatai – ha ugyan beszélhetünk vers esetében „gondolatokról” – nem a valahonnan-valahová elv szerint rendeződnek, hanem laza szálaik mentén egyszer csak „megcsomósodnak”, majd megint kisimulnak, s finom, észrevétlen kis zárómozgások kíséretében megszakadnak. A vers töltete jobbadán a második harmadban helyezkedik el, itt-ott emlékezetes, többnyire azonban még itt is szétszerelt formában: az olvasónak pontosan ezt a középső rekeszt kell megkeresnie... a recenzens szeme legalábbis ezekben a középső sávokban időzött huzamos ideig.

Egy példát említek

Olvassuk el több ízben, vigyázva, sietség nélkül A KONCERTTEREMBEN című verset (a kötetnek egyik legértetesebb darabja). Több, mint szép ez a vers: egyenes beszédű, mélyről megszervezett. És úgy fogjuk találni, hogy a csúcspont ebben a kettős villájú, az emberi kint és gyönyört oda-vissza megvillogtató mondatpárosban keresendő:

*„Erre, vagy valami ilyesmire
sóvárogna a gyűrött lepedőkön,
a fénytelen utakon, a zsúfolt buszokon,
a kaszárnyákban és a lövészárkokban a katonák.*

*Béke!... Fel tudod fogni, mit jelent ez,
miben van részünk, itt a koncertteremben?...”*

Lesz, kétségtelen, lesz, akinek facsarja majd orrát a szöveg végén fölgomolyodó csikkzsag. De lesz, ez is kétségtelen, olyan is – jómagam is így voltam vele –, akit éppen ez a szuverén, együttérzésre sem sandító fordulat nyer meg Kántor Péter költészetének.

Emigránskörnyezete meséli Hodaszevicseről, a harmincas években Párizsban elhunyt orosz költőről, hogy rendszerint szegyetlenül közönnnyel akasztotta ki szájából hamis fogsorát, akár társaságban is, étkezés előtt: tányérja mellé ültette, kanalazott, s közben csevegett a lélekvándorlásról, szemrebbetés nélkül, majd az utolsó falat s ajaktörlés után ismét visszaillesztette szájpadrólására

Nagyúri gesztus

Kántor Péter cikkje A KONCERTTEREMBEN végén engem erre a történetre emlékeztetett.

A béke magasztossága, a lövészárk lucska, a muzsikában gyönyörködő emberpár s a lírai alany nikotinos lehelete: nyitott tenyérrel összesodort komplexitás.

5

Főlöszleg is említeni, hogy ebből a költészetből hiányoznak az ideologikus magyar barokkizmus tápanyagai, s nem mélyesztí gyökereit semmiféle egységes igényrendszer humuszába. Óvakodik a magyar költői nyelvhasználat patriarchális modorosságaitól, s mint-hogy nem ölti magára egy eltéveszthetetlen individualitás köpönyegét, kettős ellenállást folytat: elutasítja a fölöttébb szűkösnek érzett, szorosan a hagyományhoz kapcsolódó lírai intabulációt, de egyszersmind nem illeszkedik bele abba a csakis neki készített cerebrális lírai térbe, ahonnan majd végérvényesen fog itéletet alkotni önmagáról és a történelemtől. Mert noha tél-túl felbukkanak műveiben egyéni létezésének s történelmi környezetének tapasztalatdarabkái, mint-ha mégis mindig kifele igyekezne, a kép peremére, kilátóba. Nem „honvágya” van – inkább a dolgok iránt érdeklődik fokozott szenvedéllyel –, hanem (hogy egy német szót használjak) a *Heimweh* helyett a *Fernweh* ösztökéli: távolba húzódik, s keresi azt a pontot, amelyből megpillanthatja élményeinek másodík arcát.

Ennek a hétköznapokban lezajló száműzetésnek van egy szembeötlő művészi következménye.

Kántor Péter költeményeinek van ugyanis egy második, szervességi fokát tekintve tömönyebb csoportja. Sorolom: a BUBORÉKOK néhány filigránja, a KIS ÉJI IMA, a FUTÁS KÖZBEN, de messze láthatóan és tökéletes érvényességgel a Füst Milán szellemét megidéző ÉS MÉGIS.

Ez a költemény, semmi kétség, a kötet legzártabb és legtitokzatosabb h iradása. Itt nem érzékeljük többé az eszmére kilótt nyilak tétova suhogását: egyetlen nyil talált itt célba. Nem vágyak vagy lemondások vagy legyintések vagy véletlen tudatrezdülések katalógusa ez, hanem falanxosan tömör, önmagába zárt, veszélyesen halk vallomás.

6

Maga a tűzoltó fogott itt lángot.

7

Vallomás, melyben emberen túli reménnyel telik a józanság, s – noha égnek háttal beszél a költő – távolabbi, itteni létezésünktől gyökeresen különböző üdv lehetőségeit sejteti meg. Elevenen érezzük itt, hogy Kántor el tudja végezni azt a munkát, amely műalkotássá teszi az álmot: legyőzi a véletlenszerűvé karcsúsodó vers kísértéseit, s egyúttal akadályokat teremt magán a költeményen belül.

Mert végül is a vers, a tragikus vers harmóniája is a súly-ellensúly teremtesnek és súly-ellensúly elhelyezésnek ezen a benső arányrendszerén múlik, s a mű csak úgy válik valóban emlékezetessé, ha közvetíteni képes az anyaggal való küzdelemnek szavakkal megjelölt dimenzióit. A kínaiak ezt így mondják: ez a művész képes keserűséget enni.

A mindennapi dolgok itt válnak elemi erővel józan felelősségének alkotóelemévé.

Hadd idézzem, befejezésül, egészében a költeményt

*„És minden ismétlődik. S én, aki életem
nagy részét ácsorgással töltöttem, s éjjelente*

*oly gyakran virrasztok ma is, amíg te alszol,
mít tudok én, amit te nem? Talán
kevésbé félek félni, s nem remélek
futásban lenni menedékre; itt vagy,
és itt vagyok, és szélszórjuk erőnket.*

*Mert mít tehetnénk? Nincs más, egy más világ,
a Sziklás-hegység szikláira eskuszóm neked,
hog y fal s potyogtat minden, ami él,
s uvólt, több tejért, a vörös csecsemő,
az anya birtoka, az apa jussa,
egy apró vágygubanc más vágyak gyűrűjében,
alatta és fölötte sár, fű, kő, kövek.*

*És szárnyak is, igen. Szárnyak a vérben,
parázsban és hamuban, minden élő
és minden elhullott állat csontjaiban.
E föld teli van tollal mindenütt.
Fehér és sötét tollak és húsok,
fehér és sötét vigasz: Jól van. Jó lesz.
Nincs más, nem is kell. Nincs más, ne is legyen.*

És mégis... Almaimban én magasba szállok.”

Az a kor tehát, amelyben olyan hirtelen és alaposan megszégyenülünk egymáson, ilyen üzenetet is tartogat.

Báthori Csaba

RÖGTÖNZÉSEK MARADANDÓ ÜZENETE

*Babits Mihály: „Itt a halk és komoly beszéd ideje...”
Interjúk, nyilatkozatok, vallomások
Szerkesztette Téglás János
Pátrna könyvek, 1993. 308 oldal, 245 Ft*

Téglás János fontos szolgálata a Babits-kutatás terén nem ezzel a kötettel kezdődött. A szerencsés kiválasztottak (sajnos csak ők) régóta gyönyörrel és haszonnal forgathatták az alacsony példányszámú, nem árusításra, hanem ajándékozásra szánt, változatos színekben pompázó, több mint húsz minikönyvből álló Babits-sorozatot, amelynek teljes anyagát ő szerkesztette. E különleges könyvecskék az általa tanított nyomdaipari tanulók vizsga-